

Kovács Adrienne

Megáll rajta a szem

A mai nádudvari feketekerámia

A feketekerámia

■ Tudunk ma olyan tárgyat otthonunkban kézbe venni, amely hatezer éves technikával készül? Igen! Láthatunk-e olyan múzeumi régészeti tárgyat, amely, vagy amelynek cserépdarabja hat-nyolcezer éves, és napjainkban „élő testvére” gyümölcsös tálként konyhaasztalunkon szolgál? Igen, láthatunk! Több ezer évvel ezelőtt is voltak fekete cserépedények, és ma is készülnek használatban levő darabok. De még milyenek! Lehet, hogy a múzeumi cseréptöredék geometrikus mintája visszaköszön egy ma készülő nádudvari korsón, szilkén. Az elkészítés módja alig-alig változott, „szerencsére modernizálhatatlan technika”. Ifjabb Fazekas István írásaiban, előadásaiban a *Föld és Tűz művészetének* nevezi a feketekerámiát, „amióta az ember ismeri a tüzet, azóta van cserép”.

Minden egyes mai fekete kerámiatárgynak ősi gyökere van. Lehet, hogy már más a funkciója, de elkészítésében, díszítményében hordozza a legősibb idöket. A *prehisztórikus kor* lenyomataként él ma is az emberiség kezén. Része lehet a jelenünknek, ha értöi vagyunk e használati tárgyként és művészi alkotásként egyaránt érvényes feketekerámiának. „*Megáll rajta a szem*”¹ – igen találóan jellemezte hozzáértő szemlélöje. A nádudvari Fazekas család által készített edények nemigen hagyják, hogy tovább haladjon a tekintetünk, csak felszínesen nézelödjünk. Egy különleges mesterség jóvoltából az ősi hagyomány és jelenkor találkozási pontján, nehéz fizikai és művészi munka karöltésében, kötött technikához és formavilághoz hűen, mégis szabadon szárnyalva, az alkotó létrehoz valami magasrendűen egyénit, közösségit és egyedit egyszerre. Páratlanul szépet, amin megáll a szem.

Gondoljuk meg, mindezt szinte a semmiből teremtve meg. *Nem kell sok minden*. De annak a nem soknak, amiből a fazekasremek születik, tökéletesnek kell lennie: az anyagnak, a formázásnak, az égetésnek. Jó minőségű – Nádudvar határában magas vastartalmú – és megfelelően több fázisban előkészített agyag kell a formázáshoz, egy kavics

a mintázáshoz (síkalás), 950 C°-ra felfűthető fatüzeléses kemence, amely ráfojtja az edényre a füstöt. *Ehhez jön a nem kevés*: kilenc nemzedék mesterségbeli tudása, a saját tehetség, a szorgalom, munkaszeretet és az a gondolkodás, szemlélet és szenvedély – „családunkban a fekete kerámia a lélegzetvételnél fontosabb”² –, amely művészi alkotásokat képes életre hívni. Mi teszi magas színvonalúvá az egyszerű tárgyakat? Az abszolút szakmai fölkészültségen túl a kifinomult kezűgyesség és ízlés mellett az egyéni tehetség, amely átlényegíti az anyagot. A hagyományos kultúra lényege: mindent maga teremt elő a „semmiből” (például kender, nád, kukoricacsuhé; az egyszerű ételhez tej, tojás, zsír, liszt, krumpli – ami *kéznel volt*). Még a szellemi-kulturális értékeit is maga előteremti: színházát a mesékben, a betlehemezésben, farsangi dramatikus játékokban, hangversenyét a dalokban, az énekelt balladákban, saját készítésű hangszerek hangjaiban hozza létre. *Nem kívülről kapott világ*, hanem önerőből kifejlesztett, közösségi ízlés által csiszolt *magateremtette világ*. *Tiszta forrás volta* ebből is adódik. Nem feledhetjük, hogy Munkácsy Mihályt hatalmas párizsi műteremcsarnokában és Bartók Bélát New York-i otthonában *kalotaszegi párnák* vették körül... Népi kultúra és magas művészet, egyéni és közösségi összekapcsolódása, ősi és mai kézfogása jelenünkben is él, nézetem szerint legszebben a népi kerámiában, abból is legmélyebben a nádudvariban. „Ezeknek az edényeknek két jellegzetességében is megragadható az ősi hagyaték. Az egyik sötétszürke vagy fekete színük, amelyet nem festéssel, hanem égetéssel érnek el. A másik díszítésük, amit nagyon egyszerű eszközzel sima felületű folyami kavics élesebb vagy tompább végével rajzolnak rá az úgynevezett bőrkemény edény felületére. Az égetés után ez csillogóan tűnik elő az edényttest tompább fényű mezőjéből.”³

Mesterség – művészet

Meddig mesterség, honnan művészet? Határkeresés? Lehet bort tölteni a kancsóból, de igen rangos múzeumok-

ban kiállítási tárgy is. A Műcsarnok *Kéz/mű/remek* című kimagasló színvonalú kiállításán a második teremben már messziről felismerhettük a nádudvari kerámiát. Tizenöt tárgy képviselte a Fazekas családot: három ifj. Fazekas István, kettő Fazekas István, négy Fazekas Ferenc, hat Fazekas Lajos keze munkája. Élmény volt egyben látni a legkiválóbb mesterek remekeit. E tárgyak oly lenyűgöző szépségűek – jóllehet konyhai eszközök –, hogy csak csodálni lehet. A legeslegelső darab, a *nádudvari fekete bödönfedővel* légies formája, harmóniája, finom ívei, arányai nem hagynak kétséget afelől, hogy ifj. Fazekas István, a tárgyalkotó népművészet egyik legjelentősebb fiatal alkotója „szól hozzánk”. „A fazekasság művészete nemcsak a díszítésben rejlik, hanem elsősorban a forma szépségében. Alak és forma szerint minden cserépedénynek sajátos emberi jellege van. Maga az edény embert formáz, van szája, füle, nyaka, hasa.”⁴ Sok mindenről szólhat egy tárgy – épp e sokrétűségből adódik, hogy funkcióján túl a hagyományos tárgykultúra jelképszerűségét is képes hordozni. Lehet, hogy épp ezért kellett kordont kihúzni 2015-ben a Milánói Világkiállításon a mester korongja elé, mert a napi harmincezer (!) látogató odatolt, és meg akarta látni – ismerni – érteni ezt a csodát?

A kilencedik nemzedékben is *fazekas* Fazekas család alkotásai felmutatják a *magyar népi kultúra* meghatározó sajátosságát: az egész Kárpát-medencében alapvetően *egységes, de minden területen*, tájegységben, alkotó kézen sajátos *változatokban* jelenik meg. Igen izgalmas kérdés, hogy az 1714 óta (írásos dokumentum bizonyítja) működő Fazekas család tevékenysége hogy és miben mutat egyedi jegyeket a nádudvari formakincshez, országos viszonylatban a fazekasközpontokhoz képest, sőt, az egyes családtagok munkáiban egymáshoz képest is.

A tizenöt tárgy egységes egészet képez, tökéletesen reprezentálja a nádudvari feketekerámiát, mégis felismerhető, melyikük alkotása egy-egy darab. (Kresz Mária szerint sok száz mezőtúri korsós közül mintegy huszonöt mester munkáját tudjuk megkülönböztetni...⁵)

Sok ellentétet ölelnek egybe ezek az edények: kötöttség és zárttság – szabadsággal párosul, a nehéz fizikai munkát a művészi könnyedség hatja át, a hagyományhűség a megújító szellemmel él szimbiózisban. A népi iparművészeti alkotásoknál a népi szóról levezem az idézőjelet, jóllehet már nem a hagyományos kultúrában jöttek-jönnek létre. De a magyar népművészet hagyományos keretein belül maradó alkotásokról van szó, amelyek a paraszti tárgyalakítás módszereivel, alkotói kreativitással születnek.

A fazekas műremek hordozza az ősök tudását, az időtálló hagyományt, a magas minőséget, művészi színvona-

lát, az egyéni vonást. Így lesz népi is és egyéni is. Ifj. Fazekas István edényein rajta van az egyéni bélyeg, amely félreismerhetetlenül vall alkotójára, jóllehet tökéletesen illeszkedik a Fazekas-dinasztia tárgyai közé. Így lesz az igazi, valódi, nem idézőjeles népi kézművesség reprezentatív megvalósulása.

Az is kérdés, részben ma is az, így titok is, hogy ezen alkotásokban mennyi a közösségi formakincs és mennyi az egyéni lelemény. Tudható, hogy a néprajzi gyűjtések hajnalán, a XIX. században sem gondolták azt, hogy a nép alkot. Nem a nép alkot. A nép egy kiemelkedő tehetsége közösség által őrzött-csiszolt alapkincsből, formakincsből alkotva indulhatott el pályáján. Van miből merítenie, van miből újat teremteni. Lükő Gábortól tudjuk, a történetileg összetartozó közösségek igencsak hosszan megőrzik nemcsak a népszokást, hanem az egyes tárgyakon megtalálható díszítőelemek rendszerét.⁶ A XX. századi néprajzi kutatás egyik iránya azt kereste, hogyan válik a közös örökség egy-egy egyéniség által újjáteremtetté, így születtek a nagy alkotókról, mesemondókról, balladatudókról monográfiák. Ahogy Béres András összegyűjtötte a nádudvari formák, motívumok teljes tárházát, Szabadfalvi József néprajztudós megírta a Fazekas Istvánról szóló monográfiáját, a XXI. században ifj. Fazekas István munkássága korunk kérdéseire ad inspirációt, melyek közül egy a mesterség-művészet-népművészet-iparművészet általam érintett összefüggésrendszere. Érdemes megvizsgálni más szempontból is. Mesterség? Művészet? Mindkettő, de leginkább az utóbbi. Ha művészetelméleti oldalról közelítünk, megállapíthatjuk, hogy nehéz a határ megtalálása – határvonal nincs is –, végtelen meghatározásokra a néprajzi szakirodalom sem törekszik. Ugyanakkor vannak kritériumok, amelyek alapján elválnak, hogy egy jó mester tudása, tisztes szorgalma, vagy művészi invenció hozta létre az adott művet. A tárgyalkotó népművészet esetében a kérdés különösen összetett: egy-egy alkotó tehetségéről, formavilágáról, stílusáról van szó, de olyan természetűről, amely nagyrészt közösségből nőtt ki. Község által elfogadott, jóváhagyott, sok időn

Ifj. Fazekas István korongozik

át csiszolódott forma- és mintakincs alapján: „csak tiszta forrásból merítő”, egyszersmind egyedi sajátosságokkal is rendelkező művek tekinthetők művészi alkotásnak. Ne feledjük a funkciót sem, ifj. Fazekas István kerámiái használati tárgyak is. Az ívek, a formák, az arányok adják a kiegyensúlyozottságot, harmóniát. A néprajzi elméleti vizsgálódás itt találkozik a befogadás-esztétikával. A tárgyalótó népművészetben mindig a forma a döntő, a feketekerámia esetében különösen is. „A forma belülről jön” – vallja ifj. Fazekas István, a díszítmény, a motívumkincs csak azután következik. Ha a forma és a díszítés összhangja is megvalósul, olyan új minőség születik, hogy valóban megáll rajta a szem. Hasonló párhuzamok

Komaszilke

Kétfüles szilke

a népi építészetben szintén adódnak. A csongrádi népi épületek homlokzatát a régiak az aranymetszés arányai szerint készítették (anélkül, hogy tudták volna), később mérték be építészek. Az elmélet, megvalósulás és befogadás ismét találkozik.

A fentiek alapján igazán nem nehéz ifj. Fazekas István tárgyaihoz közelítenünk, mert az ő darabjai minőség, kidolgozottság, tökéletesség szempontjából az esztétikai szépség kategóriáján belül vannak. Művein megtaláljuk a magas fokú megmunkálást, a formák különleges harmó-

niáját és a díszítés arányosságát. A feketekerámiák mellett vessünk egy pillantást az alkotó legújabb, mázas, rácsos táljaira! Egyediek, légiesek – és ezek is nehéz agyagból vannak. A feketekerámiához hasonlóan itt is átlényegül szemünk láttára az anyag – egy művész keze nyomán.

Elméleti és gyakorlati kérdéseink közepette nem árt Bartók népdalgyűjtő munkamódszerét felidézni, amelyre a székely Dósa Lili emlékezik. Temesi Ferenc *Bartók* című regényében idézi az egykori adatközlő szavait: „Tetszett Bartók úrnak a nóta, azt mondta, még énekeljek, mert ő le szeretné jegyezni. Amikor leírta a nótát, bément a zongorához, slezongorázta. Aztán hívott engem, s kérdezte, hogy jól zongorázta-e. Hát pont úgy vót, ahogy énekeltem.” E történet kellő alázatra inti a néprajzkutatást.

Mikrokörnyezet és folytonosság

A családtagokkal folytatott hosszú beszélgetéseinkben sok minden elhangzott, ami sem szakkönyvben, sem tanulmányban mindezideig nem található. A néprajztudomány fent említett neves kutatói is gyakran felkeresték a Fazekas családot, mégsem érzem még elegendőnek a mesterek közléseinek megörökítését, mivel aranyat érő mondataik szintén fontosak. Apa és fiú szavai idekívánkoznak.

„Hivatásszerűen választjuk. Aki erre adja a fejét, rá kell szánnia az életét. Viszonylag fiatal korban el kell kezdeni, mert a nehéz fizikai munkához kell az erő. Hatvanas éveinkben már túlságosan nehéz, majdnem hogy lehetetlen létrehozni bármi nagyobbat.”⁷ Domanovszky György *A két Kaposi* című monográfiájában apa-fiú munkásságát mutatta be, ez igencsak lehetséges Fazekas István és ifj. Fazekas István pályáját vizsgálva is.

A tanulás-tanítás folyamatáról is érdemes szó szerint megörökíteni a gondolatokat. „A nagyszülők idejében legalább hat év alatt tanulták a mesterséget. Éjjel-nappal ott voltak a műhelyben, meg kellett tanulni minden munkafolyamatot. Egy-két fiatal volt a mester keze alatt. Csinálták, amit kellett. Családon belül is így zajlott” – meséli Fazekas István, megidézve a korábbi nemzedék életét. „Mi még tapostuk az anyagot, lábbal hajtós korong volt, a kemence kint, éjjel égettük. A szomszéd mondta is: Éjfélkor még égett a villany, négykor már megint világos volt a műhelyben! Megpróbáltunk könnyíteni magunkon, ahogy lehetett. Először beépítettem a házba a kemencét, aztán meg a korong lett villanyhajtós. De a munka, az maradt!”⁸ A fiú hozzáteszi: „Kőkemény munka.”

Érdekes néprajzi szempontból is a nádudvari feketekerámia korszakainak és a család korszakainak egybecsengése. Fazekas István nevéhez fűződik a virágos díszítmények újbóli előtérbe kerülése. Abban, hogy a

nádudvari kerámia a XX. század második felében ismét fellendült, nagy szerepe volt. Mást is teremtett: iskolát. Egyik iskolaalapítóként, szaktanárként húsz évig tanított a Nádudvari Kézműves Szakközépiskolában és Szakiskolában. „Mindent tanítani kellett. A rajz fontos, de az még nem formázás! Két évig hetvenkét órában tanultak a gyerekek. Újra van szatmári kerámia. Fel van élesztve!”⁹ Hogyan lehetséges? Fazekas István egyik tanítványa visszament szülőföldjére, Mátészalkán folytatta a mesterséget, már elsajátított mintakincs alapján. Ugyanúgy a csákvári, Gyöngyös környéki kerámia is új lendületet kapott a végzett tanítványok által: utánanéztek, elmélyültek saját tájegységük mintavilágában.

Amikor Fazekas István tanított, ifjabb Fazekas István „vitte az otthoni munkát”, apa és fia munkamegosztása mindkét területen eredményesnek bizonyult. Az apa látta fia tehetségét: „Egész korán látszott, hogy vele nem lesz gond, játék volt neki.” A fiú pedig az átadott tudás mellett a bizalom és önállóság élményét kapta ajándékba. „Hamar nagy szabadságot adott édesapám, ez jó volt. Gimnázium elején még gondolkodtam, merre, hogyan, de tizennégy évesen már tudtam, folytatom a mesterséget.”¹⁰ Nem akárhogy folytatta! Tizennyolc évesen már önálló kiállítása volt, húszévesen kapta meg a Népi Iparművész címet.

A leggazdagabb, legváltozatosabb feketekerámia-formakincs Nádudvaron van, a Kárpát-medence *harminchét* bizonyítottan létező-létezett feketekerámia-helyszíne viszonylatában is. Az alapformakincs is meghaladja a 150-et (díszítésekkel az 1500-at). Ezek mind külön formák! „A legjelentősebb fazekasközpontban általában 30–40 formával dolgoznak, például a szatmári 20–30 formát használ – méretkülönbséggel.”¹¹ Nádudvaron és a nádudvari mesterektől minden kellett, amit agyagból el lehetett készíteni, a legjellemzőbb bodontól-bödöntől – a tálon, aratókorsón, kalaposkorsón, kantán, tejesköcsögön, csíkszűrőn, boroskancsón át a gyertyamártóig. A szükség, a sokféle funkció hívta életre a sok formát. És volt is, aki megformálja! Az agyagedény-kereslet és a mesteri tudás páratlan találkozása is a nádudvari kerámia.

Napi rutin, hagyománytisztelet és újítás összeegyeztetése nem könnyű út, amelyen ifj. Fazekas István jár. A szakma, hivatás mindennapjairól sokatmondó szavait érdemes idézni: „Kell a napi rutin, annak a néhány mozdulatnak meg kell lenni folyamatosan, benne kell lenni. Nagyapa már neves mesterként került hadifogságba, öt év kiesett neki. Még tisztességes csuprot sem tudok csinálni – panasolta; fél év kellett, mire visszajött a mesterségbe. *Nem élete főművét csinálja naponta az ember*, de benne kell lenni a mesterségben. Elenged-

hetetlen a teljes forma- és mintakincs tudása, és ehhez jön az alázat az anyaghoz, az ősi hagyományhoz és a szakmához.”¹² Mindemellett nem idegen a fiatal alkotótól az új utak keresése sem, készít mázas kerámiát, áttört remekeket. De első a feketekerámia! Végtelen egyszerűség és finomság a formákban, a geometrikus és növényi ornamentikában, a *csíkos*, a *kockás*, a *félrózsás* új életre kel a kezén.

Szívesen meg is mutatja, hogy csinálja edényeit, korongozásra hívja a fiatalokat kiállításaihoz kapcsolódóan, de alkotóműhelyében is nyitott és fáradhatatlan a valóban érdeklődők számára; ezt láhattuk a X. Jubileumi Nemzetközi Fazekas-találkozón Debrecenben, 2018 nyarán.

Peremes tál

Gyertyamártó

Régi és új

Az új keresése egyfajta *válogatás* az alkotás során. „Elgondolom, rákerül, aztán mégsem úgy. Leszedem vagy sem. Ha felkerül, térben már lehet, hogy nem úgy mutat, ez zsákutca. Óhatatlanul falakba is kell ütközni, hogy új alakuljon, létrejöjjön. Évek után is van meglepetés.” A mázas kerámia – „kikalandozás”. A négyréteges csurgatottnál is a klasszikus hagyomány színeit használja, barnát, zöldet, sárgát. Csak ezeket használja, ezek szépen adják a rajzolatokat, olvadáspontnál a különböző árnyalatokat. A csur-

gatott kerámiánál a végeredmény húsz százaléka az égetésen múlik. Az új ötletek a korongozás közben jönnek, „gördítik egymást”. „Nyaralás helyett technikát váltunk.”

„Bármilyen tárgyról is van szó, a lelkét az ősi formák adják.”¹³ Tudás és invenció együtt hat, a formának „...be-lülről kell jönnie; mára már nem aratókorsó kell, hanem más funkciójú tárgyak, például gyümölcsöstál, de mindegyiken rajta van az ősisége. A tárgynak az adott kort kell szolgálnia, az a jó, ha minden korban valami hozzáadódik. Nem hiszek a csak dísz tárgyakban, a funkcionalitás nem veszt el. Maradjanak használati tárgyak.”¹⁴ Igen, a kancsó legyen kancsó, a tál maradjon tál. Ifj. Fazekas István étkészleteket is készít, több csárda, étterem az ő remekeivel is emeli saját hírnevét. Ugyanakkor meg nem válna a 2004-ben készített étkészletétől és egy gyertyamártójától. Édesapjának is van körülbelül harminc kerámiája, amelytől nem válik meg soha.

Rózsás
locsoló

Kivált kedvelem ifj. Fazekas István eme mondását: „Ezt a munkát szerencsére nem lehet gépesíteni, nem lehet modernizálni. Nem lehet könnyíteni rajta. Még hamisítani sem lehet, mert nagyon macerás lenne. A síkálás is nehéz fizikailag, időigényes is. Akinek pusztán pénzkereset, az nem jár jól. Sokkal többről kell szólni, mint meggazdagodni.”¹⁵ Ifj. Fazekas István olyan tárgyakat alkot, hogy Európában alig van ország, ahol legalább egy edénye ne lenne kiállítva vagy neves múzeumokban, vagy értő magángyűjtőnél. Ifj. Fazekas Istvánnak a Néprajzi Múzeumban, a Népi Iparművészeti Múzeumban, a debreceni Déri Múzeumban, a Hajdúszoboszlói Múzeumban vannak méltóképpen kiállított tárgyai. Ebben a műfajban önálló kiállítást ritkán rendeznek. A népművészeti tárgyakat nehéz kiállítani, tér kell, posztamensek kellenek, hogy a tárgyakat körbe lehessen járni – ez is akadályt jelent sok kiállítónak. Mégis sok neves múzeum vállalja a

többletfeladatot, a kölni, a párizsi kiállítása is méltón mutatta be a tárgyakat.

A feketekerámia-készítés kőkemény munkájáról némi fogalmat kaphatunk, ha csak az égetést nézzük. Két-három napot vesz igénybe, az égetés maga tizenöt óráig tart. Egy nap, amíg hűl. A teljes égetés 950 C°-on, fatüzelésű kemencében történik, ahol már 300 C° is nagyon fontos – ettől sok minden függ. A nagy kemencében száz darab, a kis kemencében húsz darab cserép fér el... Kell a fizikai erő, kell a munkabírási. Tényleg nem érné meg hamisítani a nádudvari edényeket...

A hat-hétezer éve hasonlóan készülő, fojtott füsttől fekete kerámia a nádudvari fényes, mélyfeketében éri el csúcspontját. E sorok írója számára elragadtatás tárgya is e szín. Hogy mitől ilyen fényes és mitől ilyen éjfekete? Megtudtam, sok összetevője van. Függ az agyag jó minőségétől, a benne levő vas-oxidtól; a síkáláson, amely anyagtömörítés is, nem „csak” díszítés, szintén sok múlik, mert az árnyalat már nem változik, és mindehhez jön az égetés. Láthatjuk, minden egyes részmozzanat sikere több összetevő eredménye – igencsak *komplex folyamat*, amelynek végén ott ragyog – a puha ruhával való törülgetés után még fényesebb – feketekerámia-tárgy.

Mélyek a gyökerek. A fazekasmesterség más helyeken is legtöbbször a családban hagyományozódott. A Fazekas családban is így volt, de hasonló gyökerű, kilenc generáción át folyamatosan működő mai mesterekről-családokról már nincs tudomása a néprajztudománynak a Kárpát-medencében, de Európában sem. Másutt megszakadt a családi hagyomány, már nem folytatta az ifjabb nemzedék, kihaltak az idős mesterek. A XX–XXI. században felgyorsultak a folyamatok. „Én vagyok a tizenhatodik a sorban – vallja szerényen ifj. Fazekas István –, nem túl fiatalon a legfiatalabb.” Összeszámoltuk közösen: a maiak közül az édesapa nemzedékében négy férfiből három fazekas, az ifjabbaknál nyolcból kettő. Igen jó arány, ha számba vesszük a többi népi mesterség sorsát. Ha gondolunk Kupi Ferenc páratlan tehetségű sorkifaludi rozsszalmafonó mesterre, akinek egyetlen leszármazottja sem folytatja az apa-nagy-papa nehéz hivatását. „Nem érdekli őket” – legyintett Feri bácsi már 2001-ben, ebben a mozdulatban benne volt minden. Ugyanakkor szép párhuzam kínálkozik a korondi Páll családdal. Páll Antal, Kovács Rozália, Páll Katalin a népi hitvilágnak és szimbolikának több nemzedéken át természetes örökösei. Kérdés, meddig látunk vissza. Legtöbbször a nagyszülőkhöz. Ha a nagyszülőknél korábbra is vissza tudunk tekinteni, az már nagy szó. És kilenc nemzedék! Gondoljuk csak meg! Szülők, nagyszülők, déd-, ük- szépszülok és még előttük három generáció a múltból

– igencsak erős szakmai hagyományteremtésre képes! Az egyazon művészeti területen tevékenykedő dinasztiák nemcsak a népművészetre jellemzőek, gondoljunk itt a képzőművészetre és az irodalomra! A helyi-családi mikro-környezet, az alkotók akár családi, akár szellemi rokonsága, közel-munkálkodása remekművek létrejöttét segítheti. A tehetség, a tudás, a hagyomány egy-egy sajátos mikro-környezetben összegződik és bont szárnyakat. A népművészet sajátosságaiból eredően itt a legerőteljesebben.

A nádudvari feketekerámia és a világ

– ismertség, elismerés

Példaértékű a Fazekas család hagyományőrzése. Tiszteletet ébreszt a mai fiatalokban is. Nádudvaron a *Bemutatóház* fő helyére állította ki ifj. Fazekas István az elődök kerámiáit a jelenkori tárgyak mellett. Az első terem falán egymás mellett díszlenek id. Fazekas Lajos dédapja, Fazekas Lajos nagypapa, id. Fazekas István édesapja és testvérei, Fazekas Lajos és Fazekas Ferenc táljai. Szépen sorban, munkásságukat maguk választotta darabbal képviselve. A belső teremben is ott sorakoznak az elődök munkái. A szépnagypapa gyertyamártója, a dédnagypapa vázája, rajta az egyedülálló karcolású madár- és virágdísz, mely a dédnagymama, Csizmadia Ilona kezűgyességét, művészi tudását dicséri. Az édesapja virágdíszítést reneszánszszzerűen visszahozó korszakot teremtve máig hat ifj. Fazekas István munkáiban.

Van honnan erőt, öntudatot meríteni. Az elszánt munkaszeretetből származó eredményen valóban *megáll a szem*. Emlékszünk: „Nálunk a fekete kerámia a lélegzetvételnél is fontosabb.” E tárgyakban minden összesűrűsödik: sokkal többet hordoznak funkciójukon túl is, habár egyszerű korsók, tálak, bödönök maradnak, hogy azt ne mondjuk: képesek maradni. Lehet, hogy az eljövendő hat-hétezer év múltán is kivívják szemlélőik tiszteletét, szeretetét...

Vajon tudják-e napjainkban a fiatalok, merre van Nádudvar, és milyen kerámiatárgyak készülnek ott? Ne csak a Milánói Világkiállítás olasz, japán, norvég, német vendégei ismerjék a mi fekete kerámiáinkat... Érdemes megmutatni nekik.

Meg is tekinthető Nádudvaron a *Bemutatóház* melletti *Családtörténeti házban*, amelyhez egy *Néprajzi gyűjtemény* is kapcsolódik. E három kiállítási tér komplex együttest alkot, amely Európában egyedülálló (2009 óta látogatható).

Egy lengyel fazekas, a család barátja, szintén létrehozott egy múzeumi szobát műhelye mellett; de *ilyen léptékű*, mint Nádudvaron, sehol másutt nem létezik.

A németországi Bad Dürreimben rendezett kiállítása és fazekas-bemutatója kapcsán Istvánnak egyetlen kéré-

se volt: vigyék el egy agyaggal dolgozó emberhez. Nem volt Németországban 150 km-es körzeten belül egyetlen olyan ember sem, akihez elvihették volna. Csoda-e, hogy most már jönni akarnak a németek, norvégok, japánok? Amikor már végképp „*volt-nincs*”, akkor jönnek, és rácsodálkoznak. Komolyan kellene vennünk ifj. Fazekas István gondolatát: „Az egyetlen olyan szegmense a művészetnek, amely egyedül a mienk. Egyre kevesebben vannak, akik még tudják csinálni a népi kerámiát. *Nagyon kell rá vigyáznunk!*”¹⁶ Nem lakberendezési divathullámoktól függ, időtálló értéke. Azzal is sokat teszünk, ha a kultúraképünkben *jelenvalóként* tekintünk e művészeti ágra, és ezt az értéktudatot *átadjuk* a következő nemzedéknek.

A beszélgetéseink során szóba került a tárgyak eladhatósága is. A portéka eladása ma szinte ugyanolyan energiákat követel, mint az elkészítés. Id. Fazekas István szerint nagyon sokat kellett dolgozni nagyon kevés pénzért, de a fejlődés és az elismerés lehetősége már régebb óta is megvolt. Ha végigtekintünk a Népművészet Mestere cím történetén, láthatjuk, hogy például az 1970-es években huszonötöt adtak ki, ma húszat, ebből igen kevésnek tartom a tárgyalkotó népművészt. A nagy állami kitüntetések is elkerülik ezt a területet. (Sajátos negyven év is volt, amikor egyetlen népművész sem kapott Kossuth-díjat.) Végül az ismertségről-elsmertségről is szóljunk. Napjainkban a Nádudvarra látogatók célirányosan jönnek. Tudják, hová, miért akarnak *idelátogatni*. Legtöbbjük előre jelzi érkezését. Van olyan látogató-vevő, aki Sopronból Fazekasékhoz nem sajnálja az időt és a hosszú utat. Magyarok is jönnek, látogatók, gyűjtők, tisztelők. Nemcsak Új-Zélandtól Japánig, Nyugat-Európától Norvégiáig azok, akiknél már nincs élő népművészet, jönnek, mert részesei akarnak lenni annak, ami otthon már nincs. Otthon már utolsót sem láthatnak.

A Fazekas család tagjai a három bemutatóházban történő vezetéseiken önmagukról nem beszélnek: „Amit akarunk, a kerámiáinkban mondjuk el.”

A gyűjtők nagyon messzi földről is ide érkeznek. Ifj. Fazekas Istvánnak az jelent igazán sokat, ha a műhelyébe is eljönnek, mert *láttni szeretnék* a feketekerámia születését.

Hagyamartó

Azt is szép visszajelzésnek tartja, ha látogatói elküldik a barátaikat hozzá.

Megkérdeztem a sokszámú díj, kitüntetés birtokosait, hogy a sok elismerés közül melyiket emelnék ki. Id. Fazekas István számára a Kölcsey-díja a legkedvesebb. Ifj. Fazekas István a Hungarikum Bizottság által alapított *Folk-Trend-díjára* a legbüszkébb. A 2017-ben létrehozott díjat elsőként ő kapta meg hazánkban. Közel száz kiállítással a háta mögött a Nyíregyháza-Sóstói Falumúzeumban rendezett kiállítása – a milánói mellett – áll legközelebb szívéhez, ott egész nyári szezonon át hatvanezer látogatója volt műveinek. Ifj. Fazekas Istvánnak csak 2017-ben hat helyen volt önálló kiállítása: Nyírbátorban, Vaján, Debrecenben, Kiskunfélegyházán, Törökbálinton, Szegeden. Az idei évben is folytatódik a kiállítássorozat. „Az alföldi fazekasközpontok közül Nádudvar őrizte meg a legtovább a fekete kerámia ősi hagyományát” – állapította meg Kresz Mária.¹⁷ Hozzátehetjük, hogy őrizi ma is, mert a *nádudvari feketekerámia* – él.

IRODALOM

- Agyagművesség = Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2. Kézművesség.* Szerk. DOMOKOS Ottó, Bp., Akadémiai, 1990
- BÉRES András: *A nádudvari fekete kerámia.* Debrecen, Déri Múzeum, 1965
- BIHARI-HORVÁTH László: *A Rozsnyai gyűjtemény. Vezető a gyűjtemény állandó kiállításához.* Létavértes, Vértesi Református Egyházközség, 2012
- CSUPOR István: *Erdély népi kerámiaművészete.* Bp., Novella, 2008
- CSUPOR István: *Az Alföld kerámiaművészete.* Bp., Novella, 2010
- DOMANOVSKY György: *Magyar népi kerámia.* Bp., Corvina, 1968
- DOMANOVSKY György: *A két Kaposi.* Bp., Corvina, 1983
- HOFER Tamás – FÉL Edit: *Magyar népművészet.* Bp., Corvina, 1978
- HOPPÁL Mihály: *A kultúra mint emlékezet. Lükő Gábor munkássága.* Bp., Magyar Művészeti Akadémia, 2018
- KOCSI Márta: *Korondi székely fazekasság.* Szerk. BORBÉLY Jolán, Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1980
- KÓS Károly: *Tájak, falvak, hagyományok. Tanulmányok.* Bukarest, Kriterion, 1976
- KRESZ Mária: *Magyar fazekasművészet.* Bp., Corvina, 1991
- LÜKŐ Gábor: *Nádudvari feketeedények = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1939–1940.* Szerk. ECSEDI István, Debrecen, Debreceni Déri Múzeum, 1941, 148–157.

- LÜKŐ Gábor: *A magyar lélek formái,* Bp., Exodus, 1942
- SZABADFALVI József: *Fazekas István és a nádudvari fazekasság.* Bp., Corvina, 1982
- SZABADFALVI József: *A magyar feketekerámia.* Bp., Corvina, 1986
- TEMESI Ferenc: *Bartók. Regény.* Pécs, Alexandra, 2012
- UJVÁRY Zoltán: *Születéstől a halálig. Az emberélet fordulónak szokásai Lévárton és Deresken.* Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszéke, 1993
- Saját gyűjtések a feketekerámiáról:
Debrecen, Korond, Létavértes, Mezötúr, Nádudvar, Szentes.
- Ifj. Fazekas István népi iparművész munkásságát bemutató honlapok:**
<http://www.fazekasistvan.hu/>
<http://www.feketekeramia.eu/>
http://www.feketekeramia.eu/fazekas_istvan.php
http://www.feketekeramia.eu/nadudvari_fekete_keramia.php

JEGYZETEK

- 1 Kovács Pálné Kovács Gizella személyes közlése. Debrecen, 2016. március 20.
- 2 Ifj. Fazekas István személyes közlése. Nádudvar, 2018. július 7.
- 3 SZABADFALVI József: *A magyar feketekerámia.* Bp., Corvina, 1986, 6.
- 4 KRESZ Mária: *Magyar fazekasművészet.* Bp., Corvina, 1991, 8.
- 5 Uo., 138.
- 6 HOPPÁL Mihály: *A kultúra mint emlékezet: Lükő Gábor munkássága.* Bp., Magyar Művészeti Akadémia, 2018
- 7 Ifj. Fazekas István szavai. Debrecen, 2015. április 15. és Nádudvar, 2018. július 7.
- 8 Id. Fazekas István személyes közlése. Nádudvar, 2018. július 7.
- 9 Uo.
- 10 Ifj. Fazekas István szavai. Debrecen, X. Jubileumi Nemzetközi Fazekastalálkozó, 2018. június 27–29.
- 11 Id. Fazekas István szavai. Nádudvar, 2018. július 7.
- 12 Ifj. Fazekas István személyes közlése. Debrecen, 2016. október 10. és Nádudvar, 2018. július 7.
- 13 Ifj. Fazekas István személyes közlése. Nádudvar, 2018. július 7.
- 14 Ifj. Fazekas István, Debrecen, X. Jubileumi Nemzetközi Fazekastalálkozó, Debrecen, 2018. június 27–29.
- 15 Ifj. Fazekas István szavai. Nádudvar, 2018. július 7.
- 16 Ifj. Fazekas István, Debrecen, X. Jubileumi Nemzetközi Fazekastalálkozó, Debrecen, 2018. június 27–29.